

Sakkjátszma a szigeten

Harasó! – rikkantott közbe valaki.

Lenin levette a kalapját, és meglazította a nyakkendőjét: – Mi a faszt vár még? Mi az apja faszát, Alekszander Alekszandrovics? A langyos tengeri szellő fölkapta a szavakat, és virágillatot meg madárcsicsergést kevert közibük.

Bogdanov jobban állt. Talán túlzás volna azt mondani, hogy nyeresre, de komoly hiba kellett volna ahhoz, hogy innen elveszítse a partit. A durva hang ugyan szokatlan volt, de az előző nap után meglepőnek azért nem nevezhetnénk. Tudta, hogy ellenfele nem fog válogatni az eszközökben. Éppen lépni készült, de apja nevét hallva megállt a keze. Újra végigszámolta a lehetséges variációkat. Biztosra akart menni, és titokban arra is számított, hogy a hangoskodás újra az asztal köré vonzza a szétszéledő társaságot. Nem kis elégtétel lett volna számára „pártunk kőszáli sasának” legyőzése, és persze azt is szerette volna, ha győzelmét a többiek is látják. A legelső főbűn pedig a kevélység, villant eszébe a falusi tanítómester hangja, de az atyai korholás most inkább dacosá tette. Nem volt kétsége, Lenin nem fogja föladni a partit, akkor is bízik valami váratlan fordulatban, ha józan ésszel már nem lehetne ilyesmire számítani. Egy ütésben felejtett tiszt, egy királynővé változó paraszt vagy a lépésékenyszeres patt, a végjátékok réme..., ha elhúzódik a parti, mi minden jöhet még. Bogdanov tudta magáról, hogy bár jobban sakkozik, de nem elég pragmatikus. Gyakran egy szépnek vélt fordulatért, egy látványos megoldásért lemond a biztosan célravezető, de unalmasnak ítélt húzásról. Nem lépett és nem is válaszolt, ami egyre jobban felbőszítette Lenint. – Azokkal az ötszáz rubelesekkel is ennyit szarozott? Mert akkor ugyebár semmi csodálkoznivaló nincs azon, Alekszander Alekszandrovics, hogy a nyakán maradtak.

A társaság nem véletlenül oszlott szét. Akik értettek a sakkhöz, már akkor szedelőködni kezdtek, amikor Lenin fehér huszára mohón, ám teljesen indokolatlanul leütött egy családoknak felkínált fekete parasztot, akik meg nem tudtak sakkozni, azok is megéreztek előbb-utóbb, hogy illendő más foglalatosság után nézni. Ladiznyikov távozott utoljára, meg persze Natalja Malinovszkaja, Bogdanov felesége, aggodalmasan gyűrögetve a kötényt. Egyedül Gorkij maradt, ő is csak a házigazdai kötelesség okán.

Itt, a *Villa Blasus*ban, az író körpanorámás teraszán jöttek össze az emigránsok. Hét éven át vakációzott Gorkij Capri szigetén, az 1905-ös forradalom után, rövid amerikai kitérőt követően költözött ide, az ő villájában gyülekeztek az oroszok, egy pártiskola létrehozását tervezték, kommunista vezetőképzőt, amelyet azokból a bizonyos ötszáz rubelesekkel kellett volna fenntartani, amelyeket Lenin az imént emlegetett. Alighanem szóba fogja még hozni, nem árt tehát, ha mi is tisztába kerülünk velük. Nincs egy éve sem a tifliszi bankrablásnak, amelyre a párt belső köreiben a „*Jereván téri expropriáció*” kifejezést használták. A ködösítő eufémia kisajátítást jelent, és a bolsevik pártfinanszírozás megszokott, sőt szinte természetes módja volt, de ott, a grúz főváros főterén vala-

hogy túlságosan véresre sikeredett a dolog. Negyven halott és legalább ötven sebesült maradt a helyszínen, többnyire békés járókelők. Az akció kitervelésében, illetve végrehajtásában jó néhány vezető bolsevik részt vett. Lenin és Bogdanov mellett a grúz Koba is, aki később Sztálin néven futott be fényes karriert. Akkor visszhangja lett az eseménynek, címlapján hozta majd minden világlap, hogy szinte lehetetlenné vált a 500 rubelesek beváltása. Az elrabolt summa, 341 ezer rubel (kb. három és fél millió dollár) nagy része ugyanis ilyen nagy címletű bankjegy volt. Bogdanov Amerikában próbálkozott meg az átváltással, de ahogy Lenin megjegyzéséből már sejtjük, nem sok sikerrel. Az elrabolt pénzek sorszámát már odaát is ismerték.

A beválthatatlan dollárok történetét nyugodtan elmesélhettük, mert Bogdanov még mindig csak gondolkodik, vagy csak mímeli a gondolkodást, Leninben meg forr a mérreg, de egyelőre megpróbál uralkodni magán. Tudja, hogy ő a központ, ha nem is feltűnően, de a szeme sarkából mindenki rá figyel, azok is, akik csak a csoportkép elkészültét várták meg a sakkasztal mellett, és azok is, akik akkor széledtek szét a teraszon, amikor a parti alakulása kezdett Lenin számára kínossá válni.

Előző nap érkezett a szigetre. Csütörtök volt. A *Marina Grande* mólójára kisereglett emigránsok jócskán felöntöttek a garatra, mire a harmadik nápolyi vaporetóból végre kiszállt a Sztárik. Az Öreg, így hívták a háta mögött, holott mindössze harmincnyolc éves volt. Éppen az előző nap töltötte be. Kalaposan, öltönyben, hóna alatt a föltekert pléd közepébe szíjazott párnácskával furcsán mutatott a tavaszi zсібongásban. A sovány utazótáska, amelyet egy hordár cipelt utána, arra engedett következtetni, hogy nem kíván sokáig időzni Caprin. A fogadás egyetlen szertartásos pillanata a vezényszóra felhajtott vodka volt. A hosszú várakozás alatt meglehetősen felmelegedett „vizecskét” Bazarov (akit Lenin, igaz, inkább Rudnev néven, már jól ismert) a régi aforizmával mentegette: éhezni hetekig képes az ember, víz nélkül három napot bír ki, vodka nélkül viszont legfeljebb pár órát. A napbarnított oroszok úgy nevettek, mintha először hallották volna. Az, hogy valami módon meg akarnának felelni a politikai illegalitás konspirációs szabályainak, a legcsekélyebb mértékben sem látszott rajtuk. Úgyis csak Loretára fognak emlékezni, mondogatta Gorkij, aki úgy csavarogta be a szigetet, hogy egy hatalmas papagáj üldögélt a vállán. Ő volt Loretta. A legbiztosabb módja az inkognitó megőrzésének, hajtogatta nevetve. Ebből persze semmi sem volt igaz. Gorkij szorgalmasan dolgozott saját legendájának megteremtésén, szinte mindenki ismerte a szigeten, ünnepték, és ő szívesen ünnepeltette magát. A személyét körülengő kíváncsiság természetesen a társaságában megjelenő férfiakra is átsugárzott. Meg persze a hölgyekre. Amikor 1906. november 2-án ugyanitt, a *Marina Grande* mólójánál kikötött a *Mafalda* gőzös, és a szépséges színésznő, Marija Andrejeva társaságában Gorkij partra szállt, taps és éljenzés fogadta őket. Rövid látogatást terveztek, de nagyon megtetszett nekik Capri. Önálló villát béreltek, a polgármester luxusszállójából, a *Quisisana* hotelből már a hónap végén átköltöztek a *Villa Blasusba*, történetünk színhelyére. Gorkij nem nagyon tudott olaszul, Marija Andrejeva ütötte nyélbe az üzletet a villát kiadó Settanni családdal, és később a szigetre költöző emigránsok ügyes-bajos dolgaiban is szívesen segédkezett. Megfordultak utána mindenütt, ő pedig élvezte, hogy az olaszok nem röstellik látványosan kimutatni az érzelmeiket. Sakkpartink eredménye szempontjából Marija talán mellékes szereplőnek mondható, és ellentétben a bábúkat tologató férfiakkal, a világtörténelem alakulására sem lesz különösebb hatással, mégsem ígérhetjük, hogy nem fogunk még ír-

ni róla, sőt alig várjuk az alkalmat, hogy ez a kompozíció arányainak megbontása nélkül megtörténhessék.

Egyelőre, ott a capri kikötőben, az áprilisi délutánban Lenin áll a középpontban, az imént fellengzős túlzással kompozíciónak nevezett dolgozat középpontjában és természetesen az emigráns társaságában is; kissé ingerülten túri, hogy végigcsókolja az összes kapatos forradalmár, majd azzal hűti le a születésnap ürügyén újabb poharazásra számító kompániát, hogy kimerült a hosszú utazástól. Pedig este lesz a vonatrablás is – csicsergi a másik hölgy, Natasa Malinovszkaja. Nem vonatrablás, hanem *A nagy vonatrablás*, helyesbít egy vékony szőke fiú, akit egyelőre még mi sem ismerünk: – Itt minden csütörtökön szabadtéri kinematográf van az Augustus parkban. Volt már hozzá szerencsém Zürichben – húzza össze a szemét Lenin, azzal a hamiskás hunyorítással, amelyet minden életrajzírója megemlít majd, amikor már könyveket írnak róla, és hagyja, hogy a filmek ügyében oly tájékozott fiatalember átvegye a csomagjait, majd Bogdanov tekintetét keresve még hozzát teszi: – De magukra igazán ráfér, hogy megnézzék. Harasó! – harsogja valaki, a férfiak nevetnek, Gorkij intézkedik: másnap délelőtt 10-kor várja a társaságot a teraszon, majd szelíd, de határozott mozdulattal kiment a vendéget az emigránsgyűrűből.

Eppen a legjobbkor menekítette ki, mert Lenin már robbanni készült. – Mit kerestek itt ezek? – dohogja – Nem megmondtam magának, Alekszej Makszimovics, hogy ne is próbálkozzon a békítéssel? Máris megbánta, hogy itt van. A tavasz folyamatos levelezéssel telt, az egyikben kilátásba helyezte, hogy jön, a következőben lemondta, aztán újra megígérte és így tovább. Nem volt könnyű követni. Jókora stóc gyűlt már Gorkij íróasztalára a pajzos, keresztes Helvetia-bélyegekkal teleragasztott borítékokból. Ha elzárkózott a látogatástól, az a *machista frakció* miatt volt. Április 16-án írt levelében már a kenyértörés, sőt a nyílt harc szavakat használta velük kapcsolatban; itt már nincs tovább helye a diplomáciának – írta. Az április 19-ei levélben meg is nevezve őket, már amennyire nevesítés a két Bé (természetesen Bazarovra és Bogdanovra kell gondolni), és világossá tette, hogy miattuk nem utazhat Caprira, aztán tegnapelőtt megjött a teleggram, hogy mégis érkezik, és most itt van. Hirtelen megváltozott volna a véleménye? Ugyan, dehogy, semmi sem változott meg, csak el akarta bizonytalanítani őket, és tesék: semmi bizonytalanság nem látszik rajtuk, barnák, vihognak, moziba járnak. Mind remekül akklimatizálódott: olaszabbak az olaszoknál. Legfőbb dolguk, hogy jól érezzék magukat. Olyan mindegyik, mintha nyaralna, ő meg, Lenin, akinek minden gyeplőt kézben kéne tartania, egészen kiván.

Bogdanov és Lenin nem először sakkoztak egymással, de hát azok egészen más partik voltak. A finnországi Koukkalában tizenöt hónapra összezárta őket az emigráció. A *Vaasa* nevű dácsa emeletén lakott a Bogdanov házaspár, a földszinten pedig Leninék. Ha játszottak, többnyire maguk voltak, legföljebb a két feleség, Nagyzezsda és Natalja nézte őket. Meglehetősen jól ismerték egymás erőnyeit és gyöngéit, azt is, hogyan zökenthető ki a másik a játék ritmusából. A mostani megnyitás azonban szokatlan volt, legalábbis Lenin nem emlékezett ilyen kezdésre. A saját oldala persze rendben, a négygyalogos támadást próbálja erőltetni, 1, e4 Hf6 2, e5 Hd5... A sötét lépései viszont újak. Vajon véletlen volna, hogy épp így lépeget Bogdanov a huszárral? Az Aljechinről elnevezett védelem juthat eszébe azoknak, akik jártasak a sakkozásban. Vajon valóban az volna? Természetesen már Aljechin előtt is játszhattak így, de ő tette népszerűvé a lé-

péskombinációt. A sakk történelem ugyan csak egy 1921-es budapesti versenyt tekinti az *Aljechin védelem* hivatalos premierjének, de a moszkvai amatőrök közt már a tízes évek második felében divattá vált e4-re huszár f6-tal válaszolni. Bár a tízes évek végi Moszkvához az utókor aligha egy sakkmegnyitás divatját társítja, mi azért emlékezzünk rá, és ne felejtjük a fiatalember nevét, Bogdanov druszája: Alexander Alexandrovics Aljechin. De 1908-ban ki tudhat még róla? 14 éves gyerek csupán, igaz, otthon a korosztályos bajnokságokat simán nyeri, az egyikén akkora porcelánvázával jutalmazza meg Miklós cárral, amekkora a fiúcska maga, ráadásul – először épp 1908-as évben – egy nemzetközi versenyre is kijut, de hol van még a világhír!? Lenin egyelőre csak azt érzékeli, hogy Bogdanov máshogy kezdi a partit, másként lépeget, mint szokott, mi azonban ne eresszük el teljesen az Aljechin-szálat, elnézve a tábla fölött mészáló Bogdanovot, lesz még rá időnk, hogy fölvegyük, talán csavarjunk is rajta egyet.

Lenin nem aludt jól. Lefekvés előtt még beleolvasott egy kéziratba, amely igencsak felbőszítette, zavarta az Augustus-kertből átszűrődő zongorázás is, aztán meg a kutya. Egy láncra kötött házörző lakott az alsó kertben, jókora dög, és egész éjjel nyüszített. Talán a telihold tette, vagy a filmvetítés miatti csödület, ami sokáig nem oszlott el. Kis csoportokra szakadva tárgyalták meg az emberek a *Vonatrablást*. Az emigránsok megszokták már az éjszakai ugatást, rá se hederítettek, Lenint azonban mérhetetlenül bosszantotta. Fölkelt, kibotorkált a terasz végébe, négykézlábra ereszkedett, és leugatott a nyüszítő keveréknek, amiből persze vad feleselés lett, ráadásul a környék kutyái is bekapcsolódtak. Hosszú vonyítás és szagpatogatás váltogatta egymást vagy fél órán keresztül. Ha ugathatott, általában megnyugodott. Krupszkaja írja le *Visszaemlékezések Leninre* című könyvében, mennyire kellett férjének ezek az ugatások. 1904-ben Svájcban, a Breti tó mellett nyaraltak, a tóparti villákat orosz emigránsok bérelték, és esténként, amikor hazabicikliztek valamelyiküktől, akkor is, talán hogy a felgyülemlett feszültséget levezesse, hosszasan ingerelte a megláncolt kutyát. Olyankor Iljics egészen felvidult – emlékezik a feleség. Egyébként a Bogdanov házaspár is ott nyaralt a Lac de Bret partján. Ez még a japán háború idejében volt, ekkoriban került szorosabb kapcsolatba a két bolsevik, és Lenin azonnal felismerte a három évvel fiatalabb Alekszander Alekszandrovicsban azt a vetélytársat, aki egyedül képes veszélyeztetni szellemi fölényét. Felismerte az ellenfelet, és azonnal meggyűlölte. Nyílt kenyértörésre persze nem vihette a dolgot, mert rá volt utalva Bogdanovra. Függett tőle, függ most is, igaz ez a függélem nem politikai jellegű, nem kapcsolatos a mozgalommal sem, nevezük egyelőre magántermészetűnek, de arra fölöttébb megfelel, hogy Lenin ellenszenvét fokozza. Minél jobban rászorult Al-Al segítségére (csak így emlegették otthon Bogdanovot), annál jobban megutálta. Már maga az önzetlen vagy legalábbis annak látszó segítőkészség is dühítette, mert saját gyöngeségével szembeállította. A legbosszantóbb mégis az volt Bogdanovban, hogy egyáltalán nem volt partner a versengésben. Kiszámíthatatlan volt. Egy pártpolitikai eszmecsere közben váratlanul természettudományos érvekkel állt elő, ha a történelem került szóba, képes volt orvosi példákat hozni, most meg itt van ez a *Vörös csillagnak* nevezett irodalmi szemét. Az az esti kézirat. Orosz kommunista a kozmoszban. Az éjjeliszekrényén találta. Bizonyára szándékosan felejtették ott. Maxim volt? Marija? Ráadásul egy felvágatlan példány, hogy aztán tudhassák, beleolvasott-e az Öreg. Az iromány szerint a Marson már győzött a forradalom, megvalósult a kollektívizmus, sőt lehetőség van az örök életre is. És ott a vérátömlesztés. A transzfúzió. Igen, ez az,

ami miatt nem veszhet össze Bogdanovval. Nem lehet úgy olvasni a könyvet, hogy ne az ő ügyük kitergetésének érezze ezt az egészet. Vértranszfúzióval valósul meg az örök ifjúság, és a vérrel pumpálódik be a marslakókba az ideológia. Egy kommunista Gulliver. Egy bolsevik Verne Gyula. Míg ő az *empirikriticizmus* tudományos bírálatán dolgozik, éjt nappallá tesz, Al-Al ironikus és értelmetlen regényeket írogat. Hát persze, hogy ugatni kell. Csak ugatni lehet!

Reggel fázós-kialvatlanul, öltönyben és kalapban jelent meg a teraszon.

Caprin mindig kék az ég, amikor nem kék, mint például az orosz emigránsok fekete-fehér csoportképe mögött, a képzelet akkor is megkékíti. Természetesen a tenger is kék, az eget tükrözi, és az ég a tengert. A terasz oszlopai a mélykék háttérbe húzott szikrázóan fehér ecsetvonások. Fehérek most is. A *Villa Blaesust* ma *Villa Kruppnak* hívják, háromcsillagos albergo, a sziget déli, teraszos lejtőjén, az Augustus-kert fölé magasodva a *Marina Piccola* öbölre néz. Balra a *Faraglioni-sziklák* romantikus tömbjei, mögöttük meg, ha elég erősen képzelet az ember, valahol ott lebeg sötétlőn Afrika.

Bogdanov még mindig a tábla fölé hajolva méléz, Gorkij levette a kalapját, bizonyára már nagyon izzad, és a fiú, aki tegnap a csomagokat vitte, még mindig itt ténfereg az asztal körül a fényképező masinájával. Reggeli után Marija Andrejeva hathatós közreműködésével ő terelte össze a társaságot a közös fényképezéshez, ahhoz a bizonyos nagy csoportképhez (amelynek részletesebb bemutatására kisvártatva sort kerítünk), aztán, ahogy a fények változni kezdenek a teraszon, ahogy a délelőtti nap a sziget előtt elhaladva lassú árnyékcsíkokat húz az oszlopok mögé, a fiú is mindig máshova cipeli a csuklós állványzatot.

A nagy csoportképen még heten voltak, legalábbis ha a balról belógó váll és a jobbról belátszó térd tulajdonosát egyelőre nem számoljuk. Talán ha az ifjú fényképész egy lépéssel hátrébb vitte volna az állványt, ők is ott lehetek volna a fotón. Mindegyik villalako. Kedélyes víkendezőknak látszanak, mégis mintha valami titok, megfejtetlen talány árnyékolná be a mosolygó délelőttöt. Vagy csak száz évvel későbbi tekintetünk kutakszik itt rejtélyek után? Szívesen eresztenénk el fülünk mellett a kérdést, mert, mi tagadás, elég kényes dolgok következnek. Amikor egy évszázad múltán számba vesszük őket, egyikükre talán rá kellene mutatnunk, ő az! A capri utazást megelőző sok levél egyikében, a március 24-én kelteztben, pontosabban a levél post scriptumában Lenin, mintegy mellékesen, odaveti: fontos információt csatolok egy besúgóról, aki önök között van. A csatolmány azonban hiányzik. Vajon létezett-e egyáltalán? A cári titkosszolgálat, közismert nevén az *Obrana*, hatalmas apparátussal dolgozott, Nyugat-Európa minden zugában figyeltette a forradalmárokat, beépült közéjük, szimatolt utánuk, jelentett róluk. Lenin záradéka tehát nagyon is hihetőnek tűnt. A capri villalakók azonban mind Gorkij személyes barátai voltak, ráadásul a párt legfelső vezetésének ismert tagjai, vagyis egyszerűen elképzelhetetlen volt az, amit Lenin állított. Vagy inkább mondjuk úgy: nehezen elképzelhető, arra azonban mégis alkalmas, hogy bogarat tegyen a fülekbe, hogy ne bízzanak meg annyira egymásban.

1908 kora tavaszán egymás után buktak le a legjobb elvtársak, és a bolsevikok közt egyre nőtt a bizalmatlanság, Lenin újra végigszálazza az összes lehetőséget, kik lehetnek pártjában *agent provocateur*ök. Talán ekkor kezd gyanakodni valamelyik villalakóra (a szíve mélyén szinte mindet megveti), de az is lehet, és ez a valószínűbb, hogy csak blöfföl. A dolog háttere, mármint a tavaszi nagy felgöngyölítésé, az lehetett, hogy Berlinben,

miközben éppen egy ottani bankot készült felrobbantani, lebukott a *tifliszi expropriáció* legfőbb kivitelezője, Lenin és Krupszkaja személyes jóbarátja, Ter-Petroszján elvtárs, akit az illegalitásban Kamó névvel ismertek. Nyilvánvaló volt, hogy szándékosan buktatták le, pontosan tudtak a bőröndjében levő 200 dinamitórúdról is, de akkor még nem volt világos, hogy ki adta fel. Még talán Lenin sem sejtette, hogy közvetve ő maga indította el a lavinát azzal, hogy azt ajánlotta Kamónak, ha már úgylis Berlinben robbantgat, egyúttal hozassa rendbe a szemét egy ottani bolsevik orvossal, Yakov Zsitomirszkijjel. Valamelyik korábbi detonációnál ugyanis úgy összeugrottak a szemei, annyira kancsal lett a szerencsétlen, hogy a határőrök azon nyomban felismerték, bármilyen áruhában és parókában utazott is. „Kiszúrták a grúz szemit”, szellemeskedtek a párizsi szocdem kongresszus küldöttei. Évek múlva derült csak ki, miután a magát elmeháborodottnak tettető Kamót (az összegabalyodott szemgolyókkal nem volt nehéz eljátszania az örület) végre elengedték, hogy a szemész Zsitomirszkij (pártbeli nevén Otszov) volt a téglá.

A kancsal Kamo és dr. Szemasko után a látszat kedvéért letartóztatták Sztálint is, (akiről aligha sejtette valaki, hogy fényes karrierjét a cári titkosszolgálat ügynökeként kezdte), és Lenin, aki persze dramaturgnak sem volt utolsó, éppen az ő elfogásának napján keltezi a gyanúsító levelet. Itáliai kiruccanásához a *divida et impera* épp megfelelő mottónak tűnhetett. Egy hónappal a levél postázása után érkezően a szigetre, joggal kalkulált úgy, hogy akkorra már egy morálisan szétesett, egymásban ellenséget kémlelő megosztott társaságot talál. A lenini terv persze akkor működött volna megfelelően, ha Gorkij is bekapja a horgot, azaz elhiszi, hogy spion dolgozik a villában, és ráadásul a többiekkel is elhitheti. Nézzük erősen a százéves fotót, próbáljuk elkapni a tekinteteket, és megérezni a gyanakvás légkörét, de nem leszünk sokkal okosabbak. Alighanem Gorkij, már csak foglalkozásából adódóan is, semmivel sem volt rosszabb dramaturg Leninnél, átlátta a spionos záradék mögött rejlő fondorlatot, és könnyed eleganciával túltette magát azon. Azaz mégsem teljesen. Ebből az évből, 1908-ból való *A spion avagy egy fölösleges ember története* című regénye. Más kérdés, hogy a könyv irodalmi színvonala a többi Gorkij-opuszt is jócskán alulmúlja, de ez már legyen az irodalmárok és az esztéták gondja; már amennyiben manapság gondja van még valakinek az irodalomra, arról nem is beszélve, hogy hajlandó-e még valaki lefűjni a port Gorkij köteteiről.

Mindenesetre, minthogy a táblán még mindig nem történt semmi, és Bogdanov tekintetéből sem olvasható ki, hogy a soron következő lépést el akarná kapkodni, térjünk vissza ahhoz a bizonyos csoportképhez, és ismerkedjünk meg a rajta szereplő hat férfival és az egyetlen hölgygel. Nevezetes fotó, amelyet nem csak a „téglá”, vagyis a beépített ember keresésének aktuális pikantériája tesz érdekessé. A legtöbbször publikált Lenines képek közé tartozik, bár a sok megjelenés idején folyamatosan módosult. Úgy is mondhatnánk, egyre tökéletesedett a fénykép, hiszen folyamatosan eltűntek róla azok a szereplők, akik méltatlanná váltak rá, hogy a nagy Lenin társaságában megjelenjenek. Egyszerűen leretusálták őket. Az ilyesmi egyáltalán nem ritka a diktatúrák idején, a szovjet fotótörténetben pedig különösen sok kiváló példa akad.

A két sakkozót már úgy-ahogy ismerjük, Lenin közepén, kalapban, előtte a világos bábuk, szemben Alekszander Alekszandrovics Bogdanov a sötétekkel. Amikor a csoportkép készült, akkor is ő volt lépésben, ahogyan most is ő töpreng. Igazából Malinovszkijnek hívták, a Bogdanov a mozgalomban használt fedőneve lett. Természettudós, or-

vos, filozófus, közgazdász, író, történetünk idején egy radikális bolsevik frakció, az *otzovisták* vezére, a Dumával való együttműködést ellenző *ulimatisták* hangadója, a Lenin levelében emlegetett *machista* bölcelet képviselője, s mint már utaltunk rá, az Öreg legfőbb vetélytársa a pártban.

A szovjet utókor által kizárólagosnak és hivatalosnak kikiáltott lenini filozófia nem az egyetlen út volt a tervbe vett politikai változások felé. Az emigráns oroszok, főleg a Bogdanov körül gyülekező bolsevikok komolyan veendő alternatívákkal álltak elő. Az empiriomonizmusnak keresztelt idea, nevezzük egyelőre így a sakkozónk nevével fémjelzett elméletek eredőjét, egyáltalán nem merült ki Mach és Avenarius, sőt Nietzsche gondolatainak újrafogalmazásában, hanem az európai gondolkodás sok új és fontos eredményét szintetizálva a lehetséges orosz revolúció elméleteként jelent meg. Amíg Lenint a filozófiákból inkább csak a forradalom kikényszerítése, illetve a munkásosztály ideológiai felkészítése érdekelte, Bogdanovék bizonyos társadalmi modernizáció jegyében komolyan vették az új társadalom és az új ember fogalmának kidolgozását. Bogdanov bölcséleti és szervezéseméleti műveken kívül olyan tudományos-fantasztikus jellegű regényeket is írt (ilyen volt a Lenin éjjeliszekrényén most már felvágott lapokkal heverő *Vörös Csillag* is), amelyek kreatív gondolati anyaga ugyancsak része volt az építendő komplex filozófiarendszernek. A tudomány privilégiuma, a kultúra és az individuum fontossága, a technikával való harmonikus együttélés, az optimálisan, szinte műszaki pontossággal megszervezett humánus társadalom, ilyen fogalmak nyomán rendeződik a bogdanovi jövővízió. Bár látszólag, a szavak szintjén, szembefordult az idealizmussal, sőt a tudományosság látszatát keltette azzal, hogy folyton a modern természettudományokra hivatkozott, valójában azonban, legalábbis Lenin szerint, nem volt más, mint antimarxista népbuítás. Lunacsarszkij és Bazarov mellett egy ideig Gorkij is Bogdanov befolyása alá került. Lenin 1908-as Gorkijhoz írt leveleiben tulajdonképpen ezt a bogdanovi hatást próbálja ellensúlyozni, olykor igen hevesen: *Valósággal tajtékozam dübömben [...] inkább felnégyeltetem magamat, sembogy egy ilyen társasághoz tartozzam.*

A meglehetősen leegyszerűsítő, sőt olykor kifejezetten karikírozó lenini vélemény szinte semmi becsülendő, pláne átmentendő értéket nem talált ezekben az elméletekben. Kapóra jött számára, hogy a korabeli emigráció legnagyobb tekintélye, Plechanov is Bogdanov ellen volt, lakonikus véleménye szerint Bogdanov teóriája nem más, mint Kant és Marx összemosására tett gyámoltalan kísérlet. A plechanovi biztatás persze tovább tüzelte Lenint. *Materializmus és empiriokriticismus* című írása (történetünk idején éppen ezt körmöli) a marxista filozófiák egyik sarokköve lett. Ha ideológiai olvasmányokkal kapcsolatban a világtörténelmi szerep fölmerülhet, akkor ez a nehezen kiejthető című könyv az élre kívánczik. Miközben kigöngyöli a filozófia és a megismerés problematikájának teljes panorámáját, radikálisan és megsemmisítően számol le az *empiriokriticismussal*, amely ugyan nem fogalmazódott meg klasszikusnak nevezhető alapművekben, mégis a korszak legizgalmasabb és legfontosabb irányzatává vállhatott volna. Még vázlatos, kidolgozatlan formájában is komoly ígéret volt a filozófiai kriticismus és az akkori modern tudományosság színvonalas szintézisére, Lenin radikális támadása azonban csírájában fojtotta el még a lehetőségét is annak, hogy rögeszmés politikai céljaihoz más filozófiai irányzatok is társuljanak.

Bogdanov és Lenin élete több szálon összefonódott már a capri vizitáció előtt (a svájci és a finnországi szomszédságra már utaltunk), és össze fog fonódni, igaz, elég-

gé k uln os módon, sakkpartinkat követően is. Egyelőre azonban csak arra utaljunk, hogy a sakkj atszmt at alig egy évvel követő 1909-es párizsi p artkonferenci at tulajdonkép- pen Bogdanov megbélyegzésére és kiiktatására hívták össze, s ebben a vonatkozásban akár nevezhettek sikeresnek is az összejövetelt, Lenin szempontjából mindenképpen, hiszen Bogdanovot kizárták, a capri fotóról pedig csak azért nem törölték, mert az mégiscsak furcsa lett volna, ha az  reg sajátmag aval sakkoz ik. Ha már Al-Al ottmaradt a fényképen, meghagyták a feleségét, Natalj at is. Férje oldalán áll, szemben a kamer a- val. Hajoljunk csak közel hozzá, egy nagyítóüveg is megteszi: nem nehéz kiolvasni te- kintet eb ol az aggodalmat.

Természetesen ott maradhatott a fényképen Gorkij is, a házigazda. Neki is volt igazi ne- ve, Alekszej Maximovics Peskovnak hívták. A Gorkij szó Kesz r ut jelent, ezen a m uv szn e- ven ismerte a világ 1892-es *Makar Csudr aja*  ta.   volt a villalak ok közt az egyetlen, akit még Lenin is respektált. Londonban ismerkedtek össze épp egy éve, az 1907-es p artkong- resszuson, s már akkor szóba került a capri látogatás. Lenin akkor rögvest igent mondott, majd a már ismert szemhunyor it ssal hozzátette: *sans fa on*. A pétervári divatsz o meglehető- sen furcsán hatott a pártvezér szájából. Csak udvari tan csosokt ol felfelé használt k enykesk e- d o kifejezés volt, annyit tesz, minden ceremónia nélkül. A lenini szemhunyor it ast persze id e- z ojelnek is lehetett érteni, ami épp ellenkezőre fordíthatja a *sans fa on* jelentését: megyek, de legyen  m megadva a módja a vendéglátás- nak. Gorkijnak, az irodalom ember ene volt a dol- ga, hogy kibogozza a szavak rejtett jelentését, és Gorkijnak az egykori muzsikivad eknak vé- rében volt az  si szláv parancs: a vendég minden előtt. Ne csodálkozzunk hát a t lmeretez- zett kikötői fogad obizotts agon és a luxusvill aban a roskad sig terített asztalon.

Van még egy férfiú, aki a fénykép minden változatán szerepel, Lenin mögött  l, és  gy tűnik, mintha egy kicsit unatkozna. Ivan Pavlovics Ladizsnyikovnak hívják. Szerkesztő és könyvkereskedő, egyre jobban prosperáló kiadója van N emetsz agban. Berlint egyébként akkoriban az orosz könyvkiadás fővárosának mondták. Szolzsenyicin *Együtt (Oroszok és zsi- d ok a cári birodalomban és a Szovjetunióban)* című könyvében azt állítja, igaz, ez egy évtized- del későbbi adat, hogy 1920-ban több orosz nyelvű könyv jelent ott meg, mint német. Nem k nny  m eg rteni, hogy miért maradhatott meg a fotó későbbi változatai a minden k ts e- get kizáróan kapitalistának ( rtsd: kizs km anyol onak) számító Ladizsnyikov. Olyan helyre fészkelte be magát Lenin  s Gorkij közt, ahonnan k or lm enyos lett volna kitörölni  gy, hogy k r ne essék a két fontos emberben? Aligha val os in u a tanult szovjet kollégák retusbrav ur- jainak ismeretében. Oly sok marxista könyv, emigráns publik acio kiadása fűződik a nevéhez, hogy nem illett elbánni vele. Ez sem feltételezhető, hiszen a hála sosem volt jellemző a bol- sevikokra. Egy másik verzió viszont nagyon is h ihet o. Egyszerűen nem tudták, ki  l Lenin mögött. Nem ismerték föl, elvégre a nagy tisztogatás korában Ladizsnyikov már messze el- kerülte a Szovjetuniót.

Kerülte persze Zinovij Alekszejevics Peskov, a Bogdanova  s Gorkij közt álló szem-  veges fiatalember is, de   túlságosan ismert volt, nehéz lett volna megfeledkezni róla, hiszen eredetileg Szverdlovnak hívták.   volt a híres pártvezér, a fiatalon meghalt Jakov Mihajlovics Szverdlov bátyja. Eredeti neve Zinovij Szverdlov volt, s amikor a zsidó fiú kikeresztelkedett, akkor lett a neve Peskov a keresztapja neve után, igaz, hogy bonyo- l odjanak azért egy kicsit a dolgok, az a bizonyos keresztapa akkor már nem is Peskov n ev en hívatta magát, hanem  roi  lneven, ugyanis az imént bemutatott Gorkij volt az illető, aki a sok nyelvet beszélő keresztfi ut olykor titkárként, máskor tolm acs kent is al-

kalmazta. Hát ez a mi Peskovunk rosszul döntött, legalábbis a fényképről gondoskodó utókor szerint, amikor ahelyett, hogy a bolsevik forradalom szekerét tolta volna, francia idegenlégiósna, majd diplomatának szegődött. Hiába futott be tényleg fényes karriert katonaként, majd De Gaulle mellett politikusként is, leretusálták minden későbbi reprodukcióról. Viszont legalább élve megúsza. Igaz, odahagyta fél kezét az első világháborúban, ám az orosz értelmiséghez képest szokatlanul magas kort ért meg, ráadásul ágyban és párnák közt érte a vég.

Eltüntették a képről a baloldalon álló, épp gombolkozó Bazarovot, eredeti nevén Vladimir Alekszandrovics Rudnevet is. Leninnek róla volt talán a legrosszabb véleménye. Orvosgyerek Tulából. Túl magas, túl jóképű alak, nem csak úgy néz ki, mint egy arisztokrata, úgy is viselkedik. Iszik, szivarozik és szakállat ereszt, nem árt neki semmi. A börtön se, a száműzetés se. Marx *Tőkéjét* fordítja oroszra, pedig, legalábbis Lenin szerint, az égvilágon semmit sem ért az egészből. A szovjet idők közgazdaságtanában jeleskedő kommunistának egyébként nem csak a fényképről kellett eltűnnie. Lenin keze messzire nyúlt, a halálon is túlra; abban, hogy Bazarov-Rudnev a harmincas évek koncepciók kirakatpereinek egyik főszereplőjévé avanszált, alighanem az ő lesújtó véleményének is szerepe volt.

A baloldalon ülő, árnyéktól takart, és a kép széle által félig levágott férfi kilétét csak találgathatjuk, persze a találgatást megkönnyítheti a teraszon készült többi felvétel. Talán maga Anatolij Vasziljevics Lunacsarszkij ül ott. A *machisták* közül vele volt a legkevésbé feszült Lenin kapcsolata, több levelet váltottak 1908 elején, jó publicistának tartotta, és Gorkij mellett őt is szerette volna egyre jobban bevonni az újraindított pártlap, a *Proletarij* szerkesztésébe. Azt remélte, hogy előbb-utóbb képes lesz a társaság ellen fordítania, bár erősen nehezíthette Lunacsarszkij megdolgozását, hogy ő és Bogdanov sógorok voltak. Momentán nem emlékszünk, hogy vajon Lunacsarszkij húgocskáját vette feleségül Bogdanov, vagy Bogdanov húga ment hozzá Lunacsarszkijhoz, de voltaképp mindegy is, az a lényeg, hogy a két férfi barátsága mellé szoros családi kapcsolat is társult, kétségesse téve az összeugrasztásra vonatkozó lenini terv sikerét.

Ha mégsem Bogdanov sógora gubbaszt az árnyékban, akkor bizonyára Alekszander Mihajlovics Ignatyev az, aki szintén nyakig benne volt a grúziai bankrablásban, de benne volt a *Smidt-ügyben* is, amelyről eddig nem esett szó, pedig ha nyitott füllel jártunk volna tegnap a kikötőben, vagy bele-belehallgattunk volna a terasz távolibb szögleteiben zajló sutyorgásba, többször is hallhattuk volna ezt a nevet. Még az előző évben egy Nyikolaj Pavlovics Smidt nevű gazdag bútorgyáros, akit az 1905-ös felkelés támogatása miatt lefogtak, gyanús körülmények közt meghalt a börtönben. Öngyilkosság vagy gyilkosság? Egy a börtönből kicsempészett állítólagos üzenet szerint a vagyonát a bolsevikokra hagyta. Egy ilyen végrendeletnek persze nem könnyű érvényt szerezni, hacsak nem úgy, hogy a törvényes örökös, vagyis Smidt gyermekkorú húgocskáját, nyomban feleségül veszi valamelyik bolsevik. A mi Ignatyevünk szívesen magára vállalta a dolgot, de mivel Jelizaveta igencsak vonzó lányka lehetett (vagy a vele járó summa volt túlságosan kívánatos), egy Viktor Taratuta nevű elvtárs is ezt tette. Egyszerre két kommunista a gyerekszobában? Ilyen apróságokon most ne akadunk fönn, a lényeg a lényeg, éppen történetünk idején landolt Lenin zsebében 200 ezer ropogós rubel a Smidt-hozományból. Ugye, így már jobban érthető, miért beszél Bogdanovval olykor meglehetősen magas lóról az Oreg.

Tehát Lunacsarszkij vagy Ignatyev? Bármelyikük is üldögélt a kép árnyékos oldalán, áldozata lett a retusóri tisztogatásnak. Lenin szimpátiája, illetve a Smidt-lány pénze sem bizonyult elégnek a fennmaradásukhoz. Eltűntek továbbá a kép bal alsó sarkába belógó szoknyával takart női térdek is, őszintén szólva ezt értjük a legkevésbé, politikai okai nem nagyon lehettek, esztétikaiak meg még kevésbé, hiszen a szép színésznőhöz, Marija Andrejevna-hoz tartoztak a térdek. Ki kell teregetni a teraszon készült többi képet, ha látni szeretnénk végre a szép szeretőt, és ezt meg is tesszük hamarosan, de most, pihe-nésképp gyönyörködünk egy percig a csoport mögött kéklő mediterrán tájban.

Ha a tenger felől nézi valaki a szigetet, a messzeségből, magas homlokú vadállatnak véli: bozontos hátát meggörbítve, a tengerre basal, és óriás szájával némán issza a vizet, amely sűrű, akár az olaj. Köszönet Gorkijnak az érzékletes leírásért. A villához kapaszkodó mérész szerpentinre, amelynek minden kanyarulata szebbnél szebb kilátást kínál, már előző este felhívta Lenin figyelmét. *Via Kruppnak* nevezik, néhány éve építtette a német iparmágnás Friedrich Alfred Krupp, de mi már sajnos nem találkozhattunk vele. – Sajnos? – csapott le a szóra Lenin. Egy kapitalistával? Gorkij elnevette magát. Ezt a tókést úgy kitoloncolták innen, hogy a lába sem érte a földet..., na nem éppen azért mert a kizsákmányolók közé tartozott. A fickónak el kellett hagynia nemcsak Caprit, de egész Itáliát is, mert állítólag a nyaralójában orgiákat rendezett. – Na, persze, mert az egyház diktál – vonta le a tanulságot Lenin. – Aztán miféle orgiák is voltak azok a Kruppéknál – kérdezte immár kevésbé tanárosan, hátra dőlve a fonott nádfotelban, hüvelykujját hóna alatt a mellényébe akasztva. Caprin a mellény talán túlzás az év ezen szakában, az emblematis lenini mozdulathoz, a hónalatti beakasztáshoz azonban nélkülözhetetlen. Az image elengedhetetlen része az a bizonyos hamiskás mosoly is. Most is ott van az arcán, nem a szája körül kell keresni, hanem az apró szemekben. H. G. Wells, aki 1920-ban látogatta meg, azt írja, hogy ha beszéd közben elakad, az egyik szemét fölfelé fordítja. Talán valami összpontosítási zavar folyománya lehet – fűzi hozzá. Emil Ludwig, aki szintén már a Kreml uraként interjúvolta meg Lenint, ugyancsak a két szem különböző irányú mozgását veszi észre: *amikor faunszerű arcában összebb szűkül az egyik ferde vágású tatárszem, amelynek mélyén gunyorosság és harci kedv tanyázik, akkor a másik szemének átható ereje gyarapodni látszik.* Lenin szemei most is külön pályán forognak. Tudja magáról, hogy erősen raccsol, de ezt a két szót nem lehet helyettesíteni semmivel: orgiák a Kruppéknál. Hogyan is volt? – Tényleg a hamiskás a legjobb jelző. – Való igaz, kezd bele Gorkij, itt is az egyház diktál, az olaszok majdnem annyira vallásosak, mint az oroszok, bár az erkölcsös viselkedés alapja nemcsak az istentől, az isteni büntetéstől való félelem, hanem egyre inkább az a másik félelem is, ugyebár... – itt aztán egy széles gesztus következett, amelyben benne foglaltatott minden, ami csak a körpanorámás teraszról látszott, a tengeren cirkáló gőzhajóktól a szerpentin bámészkodó kirándulókon és az újonnan épült sikló visongó utasain át az Augustus-park zenepavilonjáig. Ha érti, Vlagyimir Iljics, hogy mire gondolok... Nemcsak azért harapta el a szót, mert észlelte, hogy mondata meglehetősen közhelyesre sikeredett, hanem inkább azért, mert eszébe jutott, hogy Leninről is az a hír járja, összeszedett valamit Párizsban, történetesen azt a betegséget, amit leginkább az ottani prostituáltaktól lehet megkapni. Másfelé próbálta hát kanyarítani a beszélgetést: – Amerikában azt hiszik, hogy aki nem hívő, az már nem is lehet erkölcsös, ott az ateistákat nem is engedik bíróságon tanúskodni, esküdni meg ilyesmi. Gorkij két évvel korábbi utazása óta gyakran hozakodott

elő Amerikával, de Lenin különutas szemjátéka most félreérthetetlenül jelezte, hogy nem kívánja végighallgatni még egyszer a történetet, amelyet már annyiszor és oly sok verzióban hallott. Kíváncsibb volna a Krupp-féle orgiákra, ezekről azonban Gorkij egyelőre hallgat, talán nem is sokat tud, legföljebb kiszínezhető sejtései vannak, meg egymásnak is ellentmondó mendemondák egyebek közt azzal a mozival kapcsolatban, amelyet a szomszédos parkban szintén Friedrich Krupp hozott létre, és amelyet a *Nagy vonatrablás* ürügyén szereplőink zöme éppen előző este már felkeresett.

Ha Lenin momentán nem is akarja hallani azt bizonyos New York-i történetet, mi azért megismerhetjük, már csak azért is, mert a szép Marija Andrejevnaival is kapcsolatos, meg mert akkoriban úgyis mindenki ezzel példálózott. Köztük a jeles magyar író, Ady Endre is. *Valóságos diadalút várt odaát Gorkijra – írja. New Yorkban, Cincinmatiban, St. Louisban és mindenütt féltstenként fogadják. De hirtelen kiderül, hogy az az asszony, aki vele van, nem a felesége. Egy kis színésznő, az a bizonyos Andrejeva. Az igazi feleségét Oroszországban felejtette Gorkij. És vége volt egyszerre minden dicsőségnek. A despota Oroszország fiát a szabad Amerika nyomban bojkottálta. A hotelekben nem kap lakást. Körútjára nem indulhat, mert még tán meg is verik.* Ami odaát skandalum, az persze Európában dicsőség. Itt a híres írótól és művésztől elvárják az ilyesmit. Az könnyen kitalálható, hogy Ady miért citálja elő az írótlárs gáláns történetét (még ha amúgy nem is állhatja ezt az önimádó álmissiás orosz); és persze az is sejthető, hogy Lenin, oldalán a befáslizott lábú, düllelt szemű mozgalmi matrónával, Nágya Krupszkajával (akinek forradalmi fedőneve nem véletlenül volt a Hal), miért nem kíváncsi újra Gorkij panasznak álcázott dicsekvéseire.

Leninnél egyébként nem sokan ismerhették jobban az ágyúkirály Krupp ügyét, és valószínűleg Gorkij is inkább valami, most nem részletezendő szemérmesség folytán kanyarította másfelé a beszélgetést. Még 1902-ben a nápolyi szocialista lap, az *Il Mattina* döntötte ki a bilit. *Capri Sodoma* című cikksorozata szerint egy luxusbarlangban, a *Grotte di Fra Felice*ben kreol olasz fiúcskák társaságában homoszexuális orgiákat rendez a Krupp. Épp, mint az egykori Tiberius császár tette. Megpróbálták persze eltusolni az ügyet, mégiscsak ő volt a leggazdagabb német, sőt talán egész Európa legelső nagytökése, hozta a pénzt számolatlanul, de amikor egy német pártlap, a *Vorwärts* is rákapott a hírre, már nem volt megállás. Európa a capri barlang eseményein csámcsogott, a Krupp meg szépen, ahogy illik, németes-kötelességtudón öngyilkos lett. Koporsójánál maga a császár, II. Vilmos tartott szocialistaellenes kirohanásokkal elegyített sírbeszédet.

Esett már róla szó, hogy több fénykép is készült a délelőtt folyamán, és történetünk idejére, már amennyiben történetnek nevezhető az a néhány perc, amíg Bogdanov a következő lépésig eljut, el is készültek a felvételek. Pontosabban egy kivételével elkészült valamennyi. Ha jól számolunk, már csak a hatodik van hátra. A terasz elhelyezkedése és az árnyékok iránya alapján többé-kevésbé rekonstruálható, milyen sorrendben követték egymást a fotók. Az egyikén végre közelről látjuk Mariját, ahogy belemosolyog a fényképezőgépre. Marija Fjodorovna Andrejeva, a moszkvai *Művész Színház* ünnepelt primadonnája, izgalmas negyvenes, akit Sztanyiszlavszkij rendezett, Repin lefestett, és aki mintául szolgált Bulgakovnak, amikor a Mester Margaritáját megformázta. Mi tagadás, szívesen képzeljük el őt a Sátán bálján, ahol egyetlen öltözéke a halovány rózsaszirmokból varrott illatos kis papucs. Szólni kell még egy szereplőről, aki két fotón is feltűnik, az egyikén egy fotel karfáján gubbasztva, a másikon pedig Gorkij vállán üldögélve. Lo-

retta az, a papagáj, akiről már a kikötőben is hallottunk, pontosabban láttuk is, mert ott kapaszkodott az író vállán akkor is, a nevét pedig Valentyin Katajevától tudjuk, aki a *Kis vasajtó a falban* című könyvében emlegette Gorkijék beszélő madarát. Annál, ami a fotókon látszik, mi persze egy kicsit többet látunk, látjuk például a terített asztalt, és azt is tudjuk, mi van rajta. A paraszti sorból indult Gorkijban természetesen dolgozott a szláv vendéglátás ősi hagyománya. Katajev, aki később az írót sorrentói otthonában is meglátogatta, megjegyzi, hogy az asztalon egész nap ott volt az étel éppen úgy, mint Gorkij színdarabjaiban. Főleg olasz ételek: szárított sonka és parmezán, padlizsános, olivabogyós saláták, párolt nyúlhús, fiocco di prosciutto, citromos rizsleves, gorgonzola, füge, mandula és persze a rózsaszínű bor, a tiberius. Bár korántsem biztos, hogy mindez egyszerre és ilyen sorrendben állt az asztalon, a megváltandó hazát idéző vodkásपालack és a nagy csillogó szamovárszobor azonban sosem hiányozhatott. Az asztal körül és a terasz mellvédjén látunk még cserepes virágokat, amelyeket ugyan épp nem kell öntözni, mert esős napoknak utána vagyunk, de a korlát mellé állított zománcos locsolókanna jelzi, hogy a ház asszonyának alighanem gondja van rájuk is. Látunk továbbá a párkány befőttesüvegeibe állított gyertyákat, amelyek talán egy elhúzódó születésnap ünnepségen tölthették volna be legméltóbban hivatásukat, vagy talán a bizonyos pártiskola-alapítással kapcsolatos áldomások megvilágítására lettek ide készítve; most azonban érintetlen kanóccal jelzik mindkét esemény elmaradtát.

Úgy látszik, hiába hittük, hogy ha jól elnyúlunk az iménti bekezdés, akkor megtörténik alatta Bogdanov válaszlépése. Elmaradt az is, akár a gyertyagyújtás, mi meg törhetjük a fejünket, mivel töltjük ki a hátralevő időt, amelyről most már fogalmunk sincs, milyen hosszú lesz. Vegyünk elő még egy fényképet, amely ugyan nem a szigeten készült, sőt nem is 1908-ban, mégis összefüggésbe hozható történetünk szereplőivel, ráadásul köze van az imént megismert fotó-, illetve történelemretusáláshoz is, sőt ebben az értelemben az egyik csúcsteljesítmény. 1920 nyarán, a *Komintern* második kongresszusán készült a kép, együtt látszik rajta Lenin és Gorkij. A petrográdi Urickij-palota lépcsőjén állodogálnak, ha jól számoljuk huszonhét másik kommunista társaságában. Bizony itt már kemény munkát kaptak a retusőrök, ugyanis mind a huszonhetet el kellett tüntetni a fotóról (1925-re végeztek), és persze kemény munka jutott a valódi likvidálást végző szakembereknek is (az ő munkájuk egészen 1939-ig elhúzódott). Ha az eredeti kép egy kicsit tágabb volna, bizonyára ott állna rajta Alex és Annelise is. Ígértük ugyebár, hogy visszatérünk még a fiatalemberhez, akiről a sakkpartink megnyitását elnevezték. Nos, ő Alex, teljes nevén Alekszander Alekszandrovics Aljechin, és azért állhatna ott a fényképen, mert a sok nyelven beszélő sakkzseni (mellesleg a *Proletkult* oktatási osztályának titkára) annak a bizonyos tanácskozásnak, a *Komintern* második kongresszusának egyik hivatalos tolmácsa volt. Ott ismerkedett meg a svájci küldöttel Anneliese Rueggel, és alighanem azért húzódtak szerényen a csoport szélére, mert félték, hogy meglátszana rajtuk, mennyire egymásba szerettek. Értsük meg őket, és a Gorkij-féle love-sztori ismeretében ne akadjunk föl olyan apróságon, hogy Aljechinnek volt ekkor már felesége, sőt volt egy kislánya is. A sakkozót azért emlegetjük újra, mert a kongresszuson találkoznia kellett a mi capri férfiúinkkal is, Leninnel és Gorkijjal, a kongresszus nemzetközi szekciójában, illetve ott a fotózáson, Bogdanovval pedig, aki az új művészeti mozgalom, az imént említett *Proletkult* vezető teoretikusaként ügyeskedte vissza magát a politikába, minden bizonnyal szoros kapcsolatban állt. De vajon nem ta-

lálkozhattak-e már korábban? Apját, a gazdag moszkvai földbirtokost és titkos tanácsost bizonyára mindnyájan ismerték, hiszen politizált ő is, tagja volt a parlamenti feladatokkal gyürkőző *Állami Dumának*, amelynek létrehozását embereink akár az 1905-ös forradalom eredményeként is értékelhették volna. Az emigrációba szorult bolsevikok közti ellentétek egyik legfontosabb kérdése éppen az volt, hogy ki szabad-e használni a *Duma* által biztosított fórumot az osztályharcra, vagy éppen bojkottálni kell azt, mert az általa megvalósuló látszatdemokrácia elaltatná az igazi forradalmi hevületet. A '17-es forradalom persze elsöpörte a *Dumát*, Aljechin papát annak rendje és módja szerint felkoncolták, és egy időre eltűnt Alekszander is. 1919-ben Ogyesszában kémkedés gyanújába került, halálra ítélték, a *British Chess Magazine* már befejezett tényként közölte a kivégzést, de aztán egy befolyásos pártfogó közbenjárására (Trockij lehetett, vagy Bogdanov?) mégis megúszta. Aljechin apja mellett a capri férfiak ismerhették a fiatalember első feleségét, Anna von Sewergint, az ismert művésznőt, bárónőt és hadiözvegyet, továbbá ismerniük kellett a kommunizmussal rokonszenvező (illetve abból épp akkoriban kiábránduló) Annelisét is, aki majd novemberben visszatér Moszkvába, hivatalos minőségben azért, hogy a Kremlben interjút készítsen Leninnel, és kevésbé hivatalosan azért, hogy eljegyeztesse magát a 13 évvel fiatalabb Aljechinnel, majd kimenekítse őt az országból. A feleség és a kislány marad; az egyetlen emlék, amit magukkal visznek, a cártól kapott váza, amely ekkorra már a fizikai méreteit tekintve is a világ legnagyobb sakkozójává serdült Al-Al-Alnak csupán a derekáig ér.

Szöget ütött a fejünkbe már korábban, a furcsa sakkmegnyitás. Lenint az igencsak szokatlan lépéskombináció lepte meg, bennünket, a parti száz évvel későbbi rekonstruálót pedig az, honnan a csudából ismerhette Bogdanov az akkoriban még alig ismerhető *Aljechin-megnyitást*. Próbáljuk meg először tisztázni, vajon műkedvelő amatőrök vagy vérprofi versenysakkozók ülnek-e a capri teraszon, a tábla két oldalán? Leninről persze sokkal több adatunk van. Krupszkaja szerint gyermekkorában bátyjával és apjával is sokat sakkozott, sőt sakkönyvekből tökéletesítették tudásukat. Később levelezett is sakkproblémákról, elsősorban Lepasinszkijjal, akivel ugyancsak levélben hosszú és komplikált partikat is játszott. Ha az ember benne van egy ilyen, hónapokig húzódó játszmában, ahol a lépésváltás a postafordultához igazodik, akkor a lakásában valahol mindig kell lennie egy fölállított táblának, és a sakk a családi élet szerves részévé válik. Beszéd-témává, hivatkozási alappá, féltékenységi tényezővé. A „hivatalos” (értsd: többnyire költött) legendák szerint Lenin kiváló sakkozó volt. Állítólag egyszer úgy győzött le egy kazanyi versenyzőt, akinek melleleg bástyaelőnyt adott, hogy közben a táblának háttal állva biliárdozott. (Nyilván az sem okozott volna gondot, hogy közben a szeren lógva saját szerzeményeit hegedülje.) Sajnos nem maradt meg a játszma leírása, azok a partik viszont, amelyek megmaradtak, illetve amelyeket Jovánovics György szobrászművész egy fiatal szovjet amatőr sakkozó (a nevét nem közölte) segítségével rekonstruált, egyáltalán nem támasztják alá a sakkzseniről szóló legendát. Figyelemreméltó, hogy bár Jovánovics, mint írta a „nagy forradalmár iránti tisztelettől vezérelve” foglalkozott Lenin sakkjátszmaival, mégis csupán veszített partit volt képes közölni és elemezni egy 1971-ben Beke Lászlónak küldött levélben (Publikálva a *Viszontlátásra Duchamp!* c. katalógusban, Budapest Galéria, 1996). Lenin nevezetes sakkpartnerei közt ne felejtjük el Hitlert, akivel Bécsben sakkozott 1909-ben (említi: Herbert Grasemann: *Scach obne Partner für Könner*; 1982), és persze a dadaistákat sem, akikkel egy kávéházba járt

zürichi emigrációja idején, és akik állítólag a dada nevet is neki köszönhetik (Noguez, Dominique: *Lenin dada*, 1998). Bármennyire szerették volna a szovjet időkben a sakkozás meghonosítását a kommunisták érdekéért beállítani, az igazság az, hogy régi orosz hagyományról van szó. II. Katalin cárnő állítólag Kempelen sakkozógépével is megmérkőzött, II. Miklós cár pedig olyan sakkozókval állt kapcsolatban, mint Capablanca, Lasker és a mi Aljechinünk, sőt maga a sakknagymeister cím is a cártól származott. Egyébként Nyikolaj Krilenko, a Vörös Hadsereg dicstelen végű főparancsnoka volt az, aki pártutasításra kidolgozta, hogyan kell a sakkozást a szovjet hatalommal járó szellemi fölény jelképévé tenni.

De lépegezzünk vissza a capri teraszon üldögélő játékosokhoz. Bár rendszeresen olvassák az újságok sakkrovatait, sőt Lenin a nápolyi vonaton az olasz lapok unaloműző sakkeladványait is megfejtí, mégis nehéz úgy gondolkunk rájuk, mint a sakkozás fejlődésével lépést tartó, elméleti szinten is naprakész versenyzőkre. Ilyesmi egyszerűen nem férhet bele az idejükbe. Annak, hogy Bogdanov mégis eljutott az Aljechin-féle megnyitáshoz, inkább politikai háttere lehet. Belátjuk, meglehetősen merész következtetés néhány sakkbábú lépése alapján arra gyanakodni, hogy Bogdanovnak lett volna valami bizalmas kontaktusa a *Duma* legbelső köreivel, az ott fontos szerepet betöltő idősebb Aljechinnel, s ez a titkos és bizalmas kapcsolat odáig vezetett volna, hogy az Aljechin család szeme fényét, a csodagyerekként kezelt ifjú Alexandert is megismerhesse. Esetleg próbára tegye a sakkzseni tudását. Azért is nehezen hihető a dolog, mert a nyilvánosság előtt éppen ő, Bogdanov volt az, aki legkövetkezetesebben ellenezte, hogy a bolsevikok parlamentáris eszközökkel próbáljanak hangot adni követeléseiknek. Vagy mindez csak álca lett volna? Csak el akarta terelni magáról a figyelmet? Amikor betétezt a fülekbe az a bizonyos bogár, na nem a villalakókéba, hiszen Gorkij makacs, talán indokolatlanul makacs jóhiszeműsége ezt idejekorán megakadályozta, hanem kitartó olvasóink fülébe tététezt be, akkor bizony, valljuk be, hogy Bogdanovra gondoltunk a legkevésbé. Hogy ő lenne a beépített ember? A Lenin levelében emlegetett téglá? Hiszen nem is találkozhatnak, mert Bogdanov emigrációban él, mondjuk, de el is szégyelljük magunkat azon nyomban, micsoda naivítás, mondjuk, pláne, amikor megtudjuk, hogy az idősebbik Aljechin legszívesebben Európában múlatja az időt, különösképpen Monacót kedveli, lévén maga is szenvedélyes játékos, igaz, sakk helyett rulettben utazik: egyetlen este képes 15 millió rubel elvesztésére. Szép summa, a tfliszi 341 ezer és a Smidttől örökölt 200 ezer máris potomságnak tűnik. Még összeadva is. Szóra sem érdemes. Az viszont igencsak megér néhány szót, hogy vajon ha Lenin tudja, vagy legalább sejtí, hogy Bogdanov kettős játékot játszik, miért nem áll elő a farbával? Vajon miért? Amíg Bogdanov a következő lépésen törí a fejét, vagy úgy tesz, mintha törné, Lenin is töpreng: föladjá-e, – nem, egyelőre még nem a partit, hanem Bogdanovot? Nem azért nem teszi, mert még bízik partnere makulátlanságában, azt hisszük, más oka van. Bizonyára nem került el olvasóink figyelmét, hogy a szó szoros értelmében vett sakkparti mellett zajlik itt egy másik játszma is, vélhetően kiszámítható szabályok vezérlik, még ha e szabályok mibenlétét nem is fogtuk föl teljesen.

Közelebb jutunk-e vajon a megértésükhöz, ha átismételjük, mi is történt a táblán mostanáig. Lesznek, akik hamarosan fölkapják a fejüket: igen, ezt a játszmat már láttam valahol, de akkor úgy közölték, mint egy Lenin kontra Gorkij partit. Ha valóban játszott volna Gorkij is Leninnel, ráadásul le is győzte volna, bizonyára megírta volna ab-

ban az emlékiratban, amelyben, Lenin halálakor, felidézte a capri látogatást. Ne felejtjük, egy kis dicsekvésért sosem kellett a szomszédba mennie. Gorkij memoárja és Zseljabuzsszkij fényképe szerint azonban Lenin Bogdanovval sakkozott. Nem túl nehéz rájönni, miért lett bizonyos publikációkban mégis Gorkij az ellenfél. Bogdanovtól, a legfőbb ideológiai vetélytárstól Lenin egyszerűen nem kaphatott ki, ha a fényképről nem is törölhető, de sikere minden további nélkül eltulajdonítható. Átadható, mondjuk, a nyaraló tulajdonosának, az irodalmárként ártalmatlan és pártvezérségre nem áhító Gorkijnak. Természetesen elképzelhető, hogy másokkal, köztük az íróval is sakkozott az Öreg, de az vitathatatlan, hogy a hétfős társaságból akkor egyedül a Bogdanov elleni játszma számíthatott presztízmérkőzésnek, tehát lejegyezni is csupán azt volt érdemes. Egyébként is, ha hosszadalmas és fáradságos retusmunkával meghamisítható egy sokszereplős csoportkép, miért ne lehetne elképzelni az egyszerű névcserét, ami tényleg csak egy pillanat. Meg persze egy remek ötlet.

De lássuk a partit. Olyan kitérő következik, amelyhez a szorgalmas olvasók előkapathatják sakk-készletüket, hogy a valóságban is ellenőrizhessék a játszmat, azok viszont, akiknek borsózik a háta a sok értelmetlennek tűnő számtól és betűtől, bátran átugorhatják az alábbi bekezdést.

1, e4 Hf6 2, e5 Hd5 3, c4. A sötét bábúkat vezető Bogdanov kiprovokálja, hogy világos támadást indítson a huszárja ellen. Hb6 4, d4 d6 5, f4. Arra alapítja stratégiáját, hogy a világos centrumgyalogok tömege (c4, d4, e5, f4) gyengének bizonyul, és szétverhető. Lenin Bogdanov elvárásának megfelelően azonnal támadja is, amit támadhat. Nem különösebben zavarja, hogy védtelen területeket hagy maga mögött. 5 – dxe5 6, fxe5 Hc6 7, Fe3 Ff5 8, Hc3 e6 9, Fe2 Fe7 10, Hf3 0-0 11, 0-0. Mintha kifogyott volna az ötletekből, lemásolja ellenfele lépéseit. 11, – f6 12, Hh4. Nyilván zavarja, hogy a középben összetorlódott tisztek egymást akadályozzák, úgy gondolja, hogy egy tiszt és egy gyalogsere révén lélegzethez juthat. 12, – fxe5 13, Hxf5 ef 14, d5 Hd4 15, Fxd4 ed 16, Vxd4. Valóban kifújhatja magát egy kicsit. Bogdanov pedig talán jobban is kijöhetett volna a dologból, bár most pont támad egy ötlete: 16 – Hd7 17, Kh1. Lenin észreveszi a vezérvesztő fenyegetést Fc5-ön, még talán mosolyog is a bajsza alatt, hogy ilyen átlátszó kelepccét készített neki Bogdanov, de a legkézenfekvőbbnek tűnő mentő lépése nem éppen a legjobb. A sarokban igencsak beszűkül a király mozgástere, ami később majd megbosszulja magát; sokkal jobb volna 17, d6, cxd 18, Vd5 sakk Kh8, 19, Vxb7 biztos gyalognyeréssel. Fc5 18, Vd3 Vg5 19, Hb5 Most már érdekelné a gyalog, de talán késő lesz. 19, – Bae8 20, Ff3 Be3 21, Vd2 Bf6. 22, b4 Ha jobb sakkozó volna Lenin, akkor észre kellene vennie a 22, d6! lépésben rejlő lehetőséget, amelyre sötétől csak c6 válasz jöhetne (mert a 22...Fxd6 23, Vd5+ Kh8 24, Hxd6 cxd6 25, Vxb7 folytatás; illetve a 22...cxd6 23, b4 Fb6 24, Hxd6 vagy 24, c5 folytatás még gyöngébb állást eredményezne) és 22...c6 után a 23, b4 lépéssel átvehetné a kezdeményezést. Voltaképpen még Bogdanov 22...Fe7 (Fd6 jobb lett volna) lépése után is visszahozhatta volna magát a partiba Lenin ugyanazzal az egyszerű paraszt húzással: 23, d6 cxd6 24, Vd5+ Kh8 25, Vxb7 és máris megvan a gyalog előny. De a lólépéssel, azzal, amelyet épp az imént lépett; az iméntet persze úgy értjük, hogy sok oldallal elébb, akkor, amikor kezdetét vette a novellánk, sőt egy picivel még annakelőtte, mondjuk úgy, a prerasszkázi szakaszban; szóval az a huszár elrontott mindent: 23, Hxc7?? A hibás lépésnek kijáró kérdőjel-duplum igencsak indokolt. Lenyeri ugyan a rég kinézett gyalogot, de alighanem éppen ez okozza a veszét.

Itt tartott tehát a parti, amikor kibicként bekapcsolódtunk az eseményekbe, és itt tart most is, az elmúlt oldalak alatt ugyanis, bármily furcsa, nem történt semmi. Bogdanov már tudja, mit fog lépni, persze mi is tudjuk, mert száz évvel fiatalabbak vagyunk nála, csak Lenin nem tudja. Vagy már ő is kapiskálja? Talán most eszmél rá, hogy kétszer is kiengedte a kezéből a nyerés lehetőségét, még talán a bástya e1-re történő húzása is kihúzta volna a csávából, de már nem bírta cérnával. Ha úgyis tudjuk, hogy mit hoz a múlt, vagyis mi fog történni a táblán, miért titkolnánk tovább. Különösebb meglepetést nem okozunk vele senkinek, a lelke mélyén Lenin is valami ilyesmire készül: Innen már képtelenség eredményes folytatást találni. 24. c5 (hogy megelőzze a sötét futó d6 lépését) nem sokat segít. 24...Ff6 után Fe5 következne, vagy az a1-en álló bástya leütése; és 24. He8 Vg3 25. h3 Fg5 (Ff4 fenyegetéssel) 26. Vf2 Vxf2 27. Bxf2 Bxe8 tisztvesztést eredményezne. Lenin mást választ: 23, Bh6 24. He6 Vg3 25. h3 (ez már csak a közvetlen matt előli menekülés) 25. Fd6 26. Kg1 (itt már tényleg lehet ugatni, lehet üvölni 26. Bxh3 27, és világos feladta... vagy abbahagyta. Kilépett a partiból. 27. Bh1+ ellen nincs védelem, aztán pedig matt következne 28. Vh2+ képében.

Ez jön majd, egyelőre azonban, nem lévén más dolga, az Öreg bizalmatlanul méregeti a közelben lábatlankodó fényképészt. A capri társaság együttlétének dokumentálását eleve nem tartotta jó ötletnek. A sakkparti még csak-csak, bár arra sem kellett volna vállalkoznia, ráadásul az állás, most már mindnyájan tudjuk, nem sok jóval kecsegtet. De mi lesz majd a fotókkal, kinek a kezébe kerülnek, hány másolat készül belőlük, és mit kezdenek majd azokkal? Ha az ember az utókorra sandít, persze minden átrendeződhet, de egyelőre inkább a titkos társaságok szabályaira kellene figyelemmel lenni. Konyít is itt valaki a konspirációhoz? Gorkij is csak szerepelni szeret. Minden fotón igyekszik ott lenni. A kis fotográfus pedig jó partner ehhez. Már-már úgy tetszett, véget ért a fényképezés, talán elfogytak a lemezek, már le is szerelte a masinát, és most újra itt lődörög. Fölcsavarozza az állványra, kihajtogatja újra a lábakat, addig rugdosva azokat, hogy a végükön levő fémtüskék megakadjanak a kőlapok fúgaiban, és a masinára szerelt vízszintmérő légbuborékja nagyjából középre csússzon. Közel hajol a keresőhöz, hunyorog, és egy kis csavar finom előre-hátra mozgatásával élességet állít. Hogy jobban lásson, fekete kendőt borít a fejére. Így persze csak az objektív előtti sávot láthatja a keresőben, azt is fejjel lefelé. Bennünket már nem lát, nem is hallhat a kendő alól, szóval nyugodtan beszélhetünk róla.

Ha a bemutatásnál Lenin még nem is jött rá, már kezdi sejteni, kicsoda a fényképész fiú, és mi is rájöhetünk volna, ha előbb nem, a csoportkép körülményeskedő beállításánál. Húzd egy kicsit odébb az állványt, Jurocskám, jó lesz galambocskám, így, galambocskám, úgy-úgy Jurocskám – hát persze, hogy Marija Andrejevna fiacskájáról van szó. Jurij Andrejevics Zseljabuszszkij a neve. Amatőrnek éppen nem mondhatjuk, mert jeles fényképész, sőt filmoperatőr válik majd belőle a szovjet időkben, de most még csak készül a hivatásra, a huszadik évét sem töltötte be, érthető hát, ha némi elfoglaltsággal kerülgeti a mérköző jeles férfiúkat, de az is érthető, hogy már berzenkedik a sok galambocskázás ellen. Jurocska egyébként, áruljuk még el róla, amíg nem bújik elő a nagy kendő alól, hogy megnézett mindent, amit csak az Augustus-kert mozijában játszottak, sőt a mama engedélyével olykor Nápolyba is áthajózott, amikor új filmbemutatót ígért az újság. Ifjúkori naplójában (amelynek elejére még a Maxim bácsi borítékjairól leáztatott bélyegeket ragasztgatta, többnyire koszorús, pajzsos Helvetiákat különböző

színállásban), összeírta a filmcímekeket, amelyeket látott: *Utazás a Holdba* (Melies filmje), *Átkelés a Csatornán*, *El Sartorio* (az első igazi porno – erről persze Marija Andrejevna aligha tudott), *Sztyenka Razin* (ezt viszont a mama is megnézte), *Macbeth*, *Makrancos bölgy*, *Mentés a sasfészekből*, *Dollie kalandjai*, *Néró*, *Pompei utolsó napjai*. Ha felütünk egy jobb filmlexikont, valószínűleg megtaláljuk benne leghíresebb rendezését, a Puskin írásából készült 1925-ös *Postamestert*, amely azon ritka szovjet filmek egyike volt, amelyet Európában, sőt Magyarországon is bemutattak.

Jurocska a fekete kendő alól csak a fényeket figyeli, meg azt, hogy a ne lógiának ki az alakok a kereső tejüvegének téglalapjából, azt már csak mi látjuk, hogyan megy egyre följebb a pumpa Leninben. Betegsége amúgy is ingerlékennyé tette. Fejfájások kínozták, nem bírta a zajokat, köztudomású volt, hogy gyűlöli az éles hangokat, Krupszkaja szerint hegedűszóval ki lehetett kergetni a világból, el lehet hát képzelni, mennyire bosszantja most, ahogy a statív talpának fémhegye csúszkál a kövezeten. Éppen tíz éve, 1898-ban, diagnosztizálták a bajt, egy időre be is feküdt a jó nevű svájci klinikára, a Borhardtonba. Tálán maga sem tudta, hol szedte össze, Zürichben, Prágában, Bécsben vagy Londonban, de azt tudta, titkolnia kell, ameddig csak lehet. Ha a nagy európai könyvtárak megőrizték volna Lenin kölcsönzési kartonjait, akkor azokon a munkásmozgalmi publikációk mellett orvosi tételeket is találnánk: Marx és szifilisz, Engelsz és vér-baj, Bakunin és luesz, Kropotkin és bujakór, Kautsky és francnyavaja. Nagyjából sejtette, mire számíthat: a kezdeti, ijesztő szimptomák után hosszú, nagyjából tünetmentes időszak következik, amikor azért titokban dolgozik a baktérium, megszállja a belső szerveket, elsősorban az agyat és a központi idegrendszert, a szemet, a szívet, az érendszert, az ízületeket. A károsodás a harmadik stádiumban jelentkezik, ezt az állapotot hívják neuroszifilisznek, ami az izommozgások szabályozatlanságával, bénulással, vaksággal és elmezavarral, végső soron halállal jár. Bár Lenin 1908-ban még a betegség második, azaz latens szakaszában volt, a görcsös fejfájások, a nagyfokú ingerlékenység és az ismétlődő dühkitörések már egy lassú, visszafordíthatatlan személyiségváltozást jeleztek, és sejthető volt az is, hogy mi várható. A korabeli szakirodalom szerint gyógyíthatatlan kór, amelynek a tüneteit sem igen tudják enyhíteni. De hát mire való a proletárdiktatúra? Minden tudomány, köztük az orvosi is forradalmi változáson megy majd át. Hogyne lehetne kigyógyulni a szifiliszből, amikor a cél az örök élet! Hogy nem volt teljesen légből kapott a halhatatlanságra vonatkozó bolsevik elképzelés, legalábbis azon elvtársak számára, akik érdemesek rá, azt az alábbi beszélgetéstörédék példázza. Vlagyimir Sarov *Új vízözön felé* című könyvéből való:

Bogdanov: Georgij Valentyinovic, engem nyugtalanít, hogy míg Isten teljes megváltást, örök életet ígér az embernek, addig mi csak nagyon röpké ideig tartó paradicsomi életet ígérhetünk – csupán egy emberéletet. Ez nagy hiányosság, s attól félek, hogy sok proletárt eltaszít tőlünk. Az emberek képesek bármilyen szenvedést elviselni, de csak ha a jutalom is valóban nagy, itt meg igaz, hogy nem szükséges különösebb erőfeszítés, de a jutalom se valami hajde nagy.

Plebanov: Örök paradicsom nincsen és nem lehetséges – ezt szépen elmagyarázzuk, és a tömegek követnek minket, Bogdanov elvtárs fölöslegesen aggódik.

Lenin: Nem, Bogdanov elvtársnak igaza van, ez komoly probléma, de Fjodorov szerint – és ebben egyetértetek vele az ország legkiválóbb fiziológusai – nincs semmi akadálya annak, hogy megvalósítsuk az ember számára az örök életet, és ezt a célt ki is tűzzük feltétlenül. Vagyis a munkásoknak kerek perec meg kell mondani: akár itt, a földön, akár az űrben, de leszámol-

lunk a betegségekkel és a halállal úgyszintén; az, aki érdemes rá, örökké fog élni, és nem bolmi verszegény, szentimentális angyalként, hanem igazából, igazi emberként, nőikkel, borral, jó ebéddel, egyszóval a test valamennyi örömeivel.

Persze egy kicsit meggyőzőbb volna a dolog, ha Bogdanov beszélne ilyen lelkesen az örök élet lehetőségéről, lévén ő az orvos a társaságban, de Al-Al sosem vall igazából színt. Most éppen nem lép, csak ül, gondolkodik a táblára meredve, lamentál, hezitál, morfondírozik, vagy legalábbis úgy tesz, és amikor a vértranszfúziós kísérletekről faggatja Lenin, akkor is csak félmegoldásokkal fizeti ki. Pedig milyen egyszerű: Ha a vérel jutott be a baktérium, akkor csak a vért kell kicserélni. De most ő oktassa? Egy orvos? Hm? Vajon igaz-e az Aljechin papával való kapcsolata?

Bogdanovról egyébként tényleg azt hitték, hogy tud valamit. A forradalom győzelme után megtörtént vele, ami kevesekkel, titkos összeesküvéssel vádoltan is kijött a börtönből. Ez a valami, amit tudott, nem volt kisebb dolog, mint az örök élet. Gerontológiai és hematológiai kutatásokat végzett, és vértranszfúzió segítségével, elkezdte visszafiataltani az idősödő bolsevikokat. Bizonyítékul először saját magát fiatalította meg – állítólag épp 10 évvel. Leninen ugyan nem tudott segíteni, ám amikor meghalt, Bogdanov kapta meg az agyát, hogy tudományos méréseket végezzen rajta a zsenialitás mibenlétét illetően. Ekkor került szóba a feltámasztás kérdése is. Egy Sztálinnak és Buharinnak írt levelében komoly eséllyel kecsegtető kísérletekről számolt be. Valószínűleg ez lett a veszte. A hivatalos verzió szerint ugyan egy maláriával fertőzött diák vérért csorgatta véletlenül saját magába, de alighanem inkább Lenin második eljövételét ítélte még korainak a párt.

Nagyon előreszaladtunk volna? Tehettük, mert Bogdanov továbbra is gondterhelten ráncolja a homlokát, fogalma sincs, mit hoz a távoli jövő, azt viszont tudja, hogy a *Vörös csillagot* bekészítették Leninnek, és biztos benne, hogy ha megtalálta, el is olvasta az Öreg, ha pedig elolvasta, rá kellett jönnie, hogy a Föld gyarmatosítására készülő Marsbeli diktátor, Sterni, rá, vagyis Leninre hajaz, Leonyid pedig, aki megöli, hogy megmentsse tőle a Földet, nem más, mint a szerző, vagyis maga Bogdanov. Persze nem fogja megkérdezni Lenintől, mit szól a könyvhöz. Ha magától nem hozza szóba, akkor lesújtó a véleménye. Pedig találhatott benne olyasmit, ami őt is foglalkoztatja: az egész emberiség vérének újrafelosztása, és egyenlő adagokban való kiporciozása. A véren keresztüli folyamatos kommunió, amelynek segítségével legyőzhető a halál, ami ugyebár a kommunizmus egyetlen ellensége. Legalábbis a Marson. Milyen szép is volna!

Na persze, ha ilyesmi jár Bogdanov fejében, akkor ne csodálkozzunk, hogy még mindig nem lép. Voltaképpen orvosi kísérletként is felfogható a dolog: dolgozik-e még Leninben az önkontroll, vagy a személyiség fölött már a neuroszifilisz diktál. Ha kiszáratva elkezd üvöltöni, akkor már felállítható a diagnózis. De az Öreg nem üvölt. 15 évvel később, abban a bizonyos Lenin halálakor írt memoárban Gorkij visszatért az esetre: sakkoztak egymással, írja, Bogdanov nyert, Lenin mérges volt, kiborult, dühöngött, mint egy gyermek. Az üvöltés szót ugyan nem használja, de ha a nekrológhoz illő tapintatot valami speciális oldószerezrel lemosnánk a szövegről, alighanem az egész szigeten végigvisszhangzó, nagy tatár harci üvöltés hallatszana.

Bizonyára idővel föl is harsan az üvöltés, és hogy még mi minden történik a teraszon, arra csak abból következtethetünk, hogy Gorkij másnap kimenekíti Iljicset a szigetéről, bár az is lehet, hogy inkább a többi emigránst menti meg tőle amikor, hirtelen ötlettel följajánlja, nézzék meg Pompeit. És a Vezúvot, toldja meg a tűzhányóban végre

méltó társat remélő Lenin. A hórihorgas, lobogó hajú író és a mokány kis ember, szókratészi homlokát (Gorkij szava) zsebkendővel törülgetve tényleg fölkapaszkodik a kráter széléig. Az író két évvel öregebb, épp negyven, ráadásul, súlyos tüdőbaja van, legalábbis így sajnálatja magát a szomorú itáliai számkivetettség idején, mégis fiatalosabb és lendületesebben mozog az Öregnél. Belenéznek a lábuknál ásító sötét fortyogásba, és nagyon jelképesnek érzik a pillanatot. Ez az utolsó meghitt együttlétük. Meg másnap a csónakázás a helyi halászokkal. Iljics keveset mesélt, meglehetősen nehezeire esett a capri látogatás felidézése, írja Krupszkaja a *Visszaemlékezésekben*. Legföljebb a kilátásról, a tengerről, a borokról beszélt, de a kényes tárgyalásokról semmit. Lenin és a Gorkij között, ott Capriban, valami eltört. Az Öreg azt várta, hogy vendéglátója majd szembefordul a szakadárokkal, a meghívás és a levelezés alapján ebben reménykedhetett is, aztán éppen fordítva lett minden. Nyilvánvalóvá vált, hogy Gorkij ki szeretné békíteni őket, és szép lassan kiderült az is, hogy ha a békítés nem jár eredménnyel, akkor inkább Bogdanovék pártjára áll. Lenin úgy érezte, kelepcebe került. És azt is, hogy a sakkparti valahogy emblémája az egésznek. A megaláztatásra ütött pecsét. Ha nem is kerül sor nyílt kenyértörésre, azért a férfiak érzik, az asszonyok pedig ki is mondják: *Attól félek, két-három évig aligha leszünk kívánatosak Iljics számára* – írja Maria Fjodorova Krupszkájához. Ami igaz, igaz: 1908 folyamán április végéig legalább hat levélváltás történt Lenin és Gorkij közt, a capri látogatást követő első komolyabb levél viszont 1913 novemberéből való.

Filozofikusan és politikai síkon is föltehető a kérdés: Föl szabad-e adni a partit, amely már biztos vesztesre áll? A feladás a gyengeség jele. Nyilvánvalóan alkalmatlan vezető szerepre az, aki feladja a játszmát, aki elhagyja a süllyedő hajót, aki képtelen kitartani a végső-ig. De persze ott a másik nézőpont is. Mindenki számára világos, hogy elveszett a parti. Látható, hogy nincs olyan húzás, amellyel menthető volna a helyzet, vagy akár csak elodázható a vég. Ha ezt nem látja meg, ha képtelen észrevenni a nyilvánvalót, ha még bizakodna ebben a helyzetben, azzal csak a saját korlátait bizonyítaná. Innen már csak egy ostoba játssza tovább a partit, egy „idiot”. A tábla lesöprése a tanúk miatt nem valósítható meg, a véletlen feldöntés sem jó ötlet, ráadásul Alekszander Alekszandrovics talán még arra is képes, hogy visszaállítsa a bábukat, ettől még az is kitelik, hogy minden paraszt pontos helyére emlékezzék. *Sto gyélaty?* Mit hihet Lenin ebben a helyzetben? Mire számíthat még? Hogy Bogdanov mellényül egy bábúnak, hogy rosszul lesz, váratlanul meghal, kitör a Vezúv, esetleg leszakad az ég. A Vezúv kitörését nehéz befolyásolni, de Al-Al még alakítható.

– Mi az apja faszát gondolkozik annyit? A mondatból azt kell kihallani, nem is annyira Bogdanovnak, mint inkább a közelben tébláboló kibiceknek, hogy ha ő, Vlagyimit Iljics is ennyit töprengett volna minden lépés előtt, akkor koránt sem így állna a játszma. Lenin tehát nem üvölt, legfőképpen azért nem, mert tudja, hogy Bogdanov éppen erre vár. Fegyelmezettnek kell maradnia, mégha ez roppant nehéz is. A sakkpartit ugyan már aligha nyerheti meg, a köztük zajló játszma viszont még nem dőlt el. Abból akár győztesen is kijöhet.

Ekkor jutott Lenin eszébe az ásítás. Ezzel jelezhető, mennyire nem fontos számára az egész, hogy mily mellékes, mennyire jelentéktelen, és hogy módfelett unja. Szeme sarkából figyelte a színésznő fiát. Jurij elhelyezte a lemezt a dobozba, fejére borította a fekete kendőt, két ujjá közé fogta az exponálózsínórt, és hüvelykujját a gombra illesztette. Leninnek egyáltalán nem esett nehezeire az álmos pártvezér szerepének eljátszása, bármilyen jó hatással volt is rá az éjjeli ugatás, mégiscsak hiányzott a megszokott öt-hat

órányi alvás. Most azonban ébernek kellett lennie, egy álmos ember ásítását nem lehet pontosan időzíteni, csak higgadt, friss alakítás vezethet eredményre. Próba nincs, ismétlésre nem lesz lehetőség. Szerencsére az erős reggeli teák megtették a hatásukat. Szibériai módon itta, forrón, a foga közé szorított cukron át szűrcsölvé. Kifújta a levegőt, és koncentrált. Harasó! – csattant fel a megszokott kiáltás. És ebben a pillanatban kattant a fényképezőgép. Lenin hosszút és hatalmasat ásított. Az expozíció az erős fény miatt gyors volt, egy hosszúra nyúlt pillanat csupán. Vlagyimir Iljics szája kitéve, Bogdanov még mindig az elindított, majd megdermedő mozdulat dacos pózában, Gorkijon pedig, aki a fényképezőgéppel szemben ül, látszik, hogy érzékeli a helyzet visszásságát, sőt, hiszen íróként ez a dolga, pontosan érti Lenin szándékát az ásítással.

Abban a 15 évvel későbbi memoárban viszont a dühöngő Leninre emlékszik, róla ír. Talán elővette Jurij Zseljabuzsszkij nagyításait, és a nagy nyitott szájhoz az üvöltést társította. Színes kép esetén persze egyszerűbb volna a dolgunk, ha kék a nyelve, akkor üvölt. Krupszkaja visszaemlékezése szerint Bogdanovékkal veszekedve „még a nyelve is megkékült”. A színes fotó azonban későbbi találmány. Kétségtelenül ásításnak és üvöltésnek egyaránt lehet látni, a sűrke fényképet, de Gorkijnak igazán tudnia kellett, hogy mi történt. Vajon a tétet, a teraszán zajlott parti fontosságát akarta fokozni azzal, hogy a veszteshez ekkora érzelmi kitörést társított? Kétségtelenül sokkal érdekesebb egy üvöltő pártvezért mutató kép, mint egy ásító. De az is lehet, hogy kicsinyes bosszúról van szó. A capri vakáció elrontását torolta meg Gorkij.

A fotográfus lehetne még mérvadó: vajon ő üvöltésként vagy ásításként emlékszik a jelenetre? Nos, az ifjú Zseljabuzsszkijt hiába faggatnánk, egyszerűen nem emlékszik. Képzeljük csak el, ahogy a fejére borított fekete kendő alatt próbálja megtalálni a keresőben a legjobb kivágást, hogy mindhárom szereplő benne maradjon a képen, és lehetőleg mindhárman statikus helyzetben legyenek, mert egy hirtelen mozdulat homályos, bemozdulás részletet eredményezhetne. Némi megilletődöttség is munkál a fiatalemberben, elvégre pont az a három férfiú látszik a képen, akikről a legtöbbet hallott édesanyjától. Ásít? Üvölt? Piros vagy kék volt a nyelve? Tényleg nem emlékszik, bár ez az emlékezetkiesés is bizonyíthat valamit; egy ásítást ugyanis sokkal könnyebb elfelejteni, mint egy üvöltést. Üvöltésre tehát nem emlékszik Jurocska, a raccsoló kiáltás viszont még mindig ott visszhangzik a fülében: *harasó!*

Né tévesszen meg bennünket, hogy a papagáj oroszul beszél, Makszim és Marija Amerikából hozták magukkal Lorettát, és nagy igyekezettel próbálták rávenni a beszédre. New York-i származású papagáj lévén a *nevermore*-t akarták megtanítani neki, amit ugyan inkább hollók szoktak mondani, de Gorkij azt hallotta valahol (talán éppen azon a fogadáson, amelyet ottlétekor Mark Twain rendezett), hogy Poe versének első változatában holló helyett még egy beszélő papagájt szerepeltet, így aztán irodalomelméleti problémaként is felfogható volt Loretta betanításának kísérlete. Az ma már nem tudható, hogy a *sohamárt* oroszul akarták-e Loretta fejébe verni, így: *nyikagdá*, vagy angolul: *nevermore*, mindenesetre a madár minden valamirevaló próbálkozását hangos ujjongással ünnepelték a szerelmesek: Jól van! jól van! – kiáltották, ami oroszul így hangzik: *harasó!* Loretta így inkább ezt a szót tanulta meg, és többé-kevésbé minden szituációra megfelelően tudta alkalmazni a *harasót*.

Történetünk ugyan lényegében véget ér Loretta kiáltásával és Lenin ásításával (az olvasókét most ne firtassuk), de Bogdanov még mindig csak fontolgatja a következő lé-

pést. Ideje beismernünk, hogy ennél azért többre számítottunk. Persze tudjuk, előbb-utóbb lépni fog, sőt már ismerjük a további lépéseket is. Az utolsó is Bogdanové lesz, bástyájával leüti a h3-as parasztot. Akkor válik teljessé a harapófogó, bármit is lép „pártunk kőszáli sasmadara”, nem tudja elkerülni a kétlépéses mattot. Leüthetné ugyan mindkét sötét bástyát, hogy elmondhassa, úgy kap ki, hogy tetemes anyagi előnye van, de ettől alighanem csak nevetségesebbé válna. Hát inkább nem lép. Beakasztja hüvelykujját mellénye hónaljvágatába, jelezvén, mindkét keze foglalt, nem tudja megfogni egyik bábut sem, de legfőképp nem tud kezet nyújtani Bogdanovnak, ami a parti föladásának egyezményes jele volna. Ha föladná, akkor megkezdődhetne az ilyenkor szokásos rituálé: a figurák visszatologatása egy korábbi állásba, rövid elemzés, hol lehetett volna más irányt adni a játéknak, mi lehetett volna eredményesebb húzás, és akkor természetesen Bogdanovnak illene fölajánlania a visszavágót, de mivel nincs hivatalosan vége a partinak, az ajánlat is elmarad. A Gorkijnál említett gyerekes hisztéria helyett meg kell elégednünk egy feldőlt fotel képével. Akkor borult fel, amikor Lenin ingerülten fölpattant, igaz, akkorra már elfogytak Jurij Andrejevics Zseljabuzsszkij fényérzékenyített lemezekéi, tehát azt a fotelt most csak elképzelni tudjuk. És ahányan vagyunk, annyiféleképpen képzeljük el.

MOM
KULTURÁLIS
KÖZPONT

HITEL-EST

2012.03.14. | szerda 18:00
NAGY GÁSPÁR, LÁZÁR ERVIN,
SÜTŐ ANDRÁS, CSOÓRI SÁNDOR
életműveinek bemutatása

Közreműködik

Papp Endre [felelős szerkesztő], Falusi Márton [szerkesztő], Nagy Gábor [szerkesztő],
Császár Angela [színművész], Kubik Anna [Kossuth-díjas színművész],
Kakasy Dóra [előadóművész], Szabó András [előadóművész],
Vámosi-Nagy Zsuzsanna [fuvola], Szilágyi Kinga Katinka [hárfa]

1124 Budapest,
Csörsz u. 18.
momkult.hu

Orosz István (1951) Budakeszin élő képzőművész, rajzfilmrendező. A soproni egyetem tanára.